

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı Issue 35 • Aralık December 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut654>

Araştırma Makalesi / Research Article

Dedem Korkut Kitabı'nda İnce Anlam Ayırımı I: Kara Benzer, Kaza Benzer

The Semantic Nuance That Hidden Behind The Literary Arts In The Dedem Qorqut Kitabı

Öz

Dedem Korkut Kitabı'nda kimi yapı ve kalıpların yinelendiği ancak yinelenen bu yapı ve kalıpların her seferinde aynı sözcüklerden oluşmadığı dikkat çekmektedir. *Dedem Korkut Kitabı* araştırmacıları, bu yapı ve kalıplardaki değişiklikleri çalışmalarına yansıtınmış, söz konusu yapılar da değişime uğrayan sözcükleri yanlış yazıldığı gerekçesiyle düzelterek çeviri yazıya aktarmışlardır. Bu incelemede ele alacağımız *kaza benzer kıza gelini* ile *kara benzer kıza gelini* ikilisi de bunlardan biridir. Araştırmacılar, *kara benzer kıza gelini* kalıbında geçen *kam* sözcüğünü, metnin başka yerlerinde geçen *kaza* biçimine bakarak onarmışlardır. Oysa bu ikilinin kullanıldığı bağlam dikkate alındığında, yanlış yazılmadığı, ikili arasındaki farklılığın ince anlam ayırımından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. *Dedem Korkut Kitabı*'nda yinelenen dizeler arasındaki *ince anlam ayırımı* (semantic nuance), sözcüklerin değiştirilmesi yolu ile sağlanmıştır. Bu incelemede *Dedem Korkut Kitabı*'nda yinelenen kimi yapılarındaki değişikliğin anlamdan kaynaklanan zorunlu değişimler olduğu ileri sürülmüş; *kaza benzer kıza gelini* ile *kara benzer kıza gelini* kalıplarında geçen *kam* ve *kaza* biçimlerinin doğru yazıldığı, yazıldığı gibi okunması gerektiği savunulmuştur. *Kaza benzer kıza gelini* dizesinde geçen *kaza* biçimine bakarak *kara benzer kıza gelini* dizesinde geçen *kam* sözcüğünü onarmak, dizenin üst yapısıyla (ses, biçim) ilgili herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Yapısalcı yaklaşımla düşünüldüğünde dizeler arası birliği sağladığından bu onarmanın doğru olduğu da söylenebilir. Ancak bu onarma, dizenin derin yapısını (anlam) olumsuz yönde etkilediğinden doğru değildir. Dizinin derin yapısı, söz konusu sözcüğün *kara* olduğunu ve onarılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dedem Korkut Kitabı, Dedem Korkut Kitabı'nda İnce Anlam Ayırımı, Kaza Benzer Kızı Gelini, Kara Benzer Kızı Gelini.

Abstract

It is noteworthy that some structures and patterns are repeated in the *Dedem Qorqut Kitabı*, but these repeated structures and patterns do not consist of the same words each time. The researchers of the *Dedem Qorqut Kitabı* did not reflect the changes in these structures and patterns in their studies, and they corrected the words that changed in these structures on the grounds that they were misspelled and transferred them to the transcription. The pair *kaza benzer kıza gelini* and *kara benzer kıza gelini* that we will examine in this study is one of these. The researchers repaired the word *kam*, which occurs in the form *kara benzer kıza gelini*, by looking at the form *kaza* in other places in the text. However, when the context in which this pair is used is taken into consideration, it becomes clear that it is not misspelled, and that the difference between the pair stems from a subtle distinction in meaning. The subtle distinction in meaning (semantic nuance) between the repeated lines in the *Dedem Qorqut Kitabı* is achieved by changing the words. In this study, it has been argued that the changes in some structures repeated in the *Dedem Qorqut Kitabı* are necessary changes originating from meaning; it has been defended that the forms *kara* and *kaza* in the patterns *kaza benzer kıza gelini* and *kara benzer kıza gelini* are written correctly and should be read as written. Repairing the word *kam* in the line *kara benzer kıza gelini* by looking at the form *kaza* in the line *kaza benzer kıza gelini* does not create any problem regarding the superstructure (sound, form) of the line. When considered with a structuralist approach, it can be said that this repair is correct since it provides unity between the lines. However, this repair is not correct since it negatively affects the deep structure of the line. The deep structure (meaning) of the line shows that the word in question is *kara* and should not be repaired.

Keywords: Semantic Nuance In The Dedem Qorqut Kitabı, Benzer Kızı Gelini, Kara Benzer Kızı Gelini.

Cihangir Kızılözen*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi Fen Edebiyat

Fakültesi, Gümüşhane / Türkiye

Elmek: cahangir@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4202-1868

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 06.11.2024

Kabul Tarihi: 05.12.2024

E-yayın Tarihi: 31.12.2024

Atıf / Citation:

Kızılözen, C. (2024). Dedem Korkut Kitabı'nda İnce Anlam Ayırımı I: Kara Benzer, Kaza Benzer. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (35), s.229-235.

Giriş

Dedem Korkut Kitabı üzerine yapılan çalışmalarda metinde geçen çok sayıda biçimin yanlış yazıldığı gerekçesiyle onarıldığını görüyoruz. Yapılan onarımların büyük bir bölümü, yapı benzerliğini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Metinde yinelenen kalıp sözler, kalıp dizeler, ikilemeler vb., her seferinde ortak birimlerden oluşmaz. Kimi zaman bu kalıpları oluşturan birimlerden bir tanesi değişim gösterir. Araştırmacılar, değişime uğrayan bu biçimleri, tekdüzeleştirerek onarma yoluna gitmişlerdir. Herhangi bir eserde doğru yazılan yapıların yanlış yazıldığını ileri sürmek, o eserin değerine gölge düşürmez ancak yanlışlarla dolu bir eser izlenimi uyandırmaktan geri durmaz. Dolayısıyla metin üzerine yapılan çalışmalarda doğru yazılmadığı gerekçesi ile düzeltilen öğelerin yeniden gözden geçirilmesi bağlamında bu incelemenin gerekli olduğunu belirtmek isteriz. Bu doğrultuda *Dedem Korkut Kitabı*'nı baştan sona yeniden okuyarak anlam ayırımı yaratmak amacıyla değişime uğradığını düşündüğümüz sözcükleri tespit ettik. Bu sözcüklerde biri, *kara benzer kıızı gelini* dizesinde geçen *kar* sözcüğüdür. Bu kalıp dize, metinde on kere *kaza benzer kıızı gelini* biçiminde yazılmıştır. Yalnız bir dizede *kaza* yerine *kara* geçer. Araştırmacılar, dizenin üst yapısını dikkate aldıklarından söz konusu dizede geçen *kara* biçimini, *kaza* olarak düzeltmişlerdir. Bu çalışma, söz konusu dizede; *yineleme* ve *şaşırtma* sanatlarının birlikte kullanıldığını ileri sürerek *kara* biçiminin doğru yazıldığını savunmaktadır. Ayrıca dizenin derin yapısı da mercek altına alınarak ileri sürülen iddianın doğruluğu desteklenmek istenmiştir.

Üzerinde durduğumuz dize, Dresden nüshası üzerinden okunmuştur. Alınan örneklerin karşısına; *Drs. Nüs.* ve sayfa numarasıyla satır numarası eklenmiştir. Örnek: (Drs. Nüs. 48/13) = (Dresden nüshası, sayfa 48, satır 13).

İnceleme

Dilin işlevlerinden birinin *şiiir işlevi* olduğunu ileri süren Jakobson, şiirin de iki temel düzenleme biçiminde gerçekleştiğini savunur. Bu düzenleme biçimlerinden biri *seçme*, öteki *birleştirmedir*. Bu yaklaşıma göre bir sözcüğün doğrudan bir nesne veya kavrama göndermede bulunduğu durumlarda şiir ortaya çıkmaz. Şiirin ortaya çıkması için gösterge (sözcük) ile gönderge (nesne, kavram) arasında dolaylı ilişki olmalıdır (Uzun 1991: 112). İşbu gösterge - gönderge ilişkisinin dolaylı anlatımından söz sanatları doğar. Söz sanatları şiirde olduğu gibi düzyazıda da kullanılır (Dilçin 2016: 405). Elbette söz sanatlarının kullanımı, yazılı kültür ürünlerinden şiir ve düzyazıyla sınırlı değildir. Dilin sanat işleviyle kullanıldığı sözlü ve yazılı alanların bütününde söz sanatlarından söz etmek mümkündür. Bu incelemede *Dedem Korkut Kitabı*'nda geçen iki önemli söz sanatı üzerinde durulacaktır. Bu söz sanatlarından biri *yineleme* (tekrir), ikincisi *şaşırtma* veya *beklenmezlik* (terdid) sanatıdır. Tekrir, *sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemektir* (Dilçin 2016: 452). Terdid ise *söz, karşısındakini merakta bırakacak ve ilerisinin ne olacağını sezdirmeden sürdürdükten sonra, beklenmedik çarpıcı bir sonuçla belirtmektir* (Dilçin 2016: 452). *Dedem Korkut Kitabı*'nda *yineleme* (tekrir) ile *şaşırtma* (terdid) sanatı birlikte kullanılmıştır. Yinelemede bir yaratmanın herhangi bir ögesi sürekli yinelenir. Aşağıdaki türküde *yineleme* sanatı kullanılmıştır.

Dedim kız adı nedir? Dedim elimdir.

Dedim kız ince nedir? Dedi belimdir.

Dedim kız keman nedir? Dedi kolumdur?

*Dedim kız sal boynuma. Dedi olmaz olmaz.
Muhabbet olsa olur. Oh nece olmaz olmaz!*

Şaşırtmada ise dinleyici veya okuyucunun tahmin etmediği bir yapı, parça veya ses kullanılarak *şaşırtma* olayı sağlanır. *Şaşırtma* söz sanatı, yinelenen parçalardan birinin farklı olması üzerine kurulur. Bu bağlamda Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarından Halhal ağızlarında kullanılan “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.”¹ tekerlemesi örnek verilebilir. Bu tekerlemede bütün sözler ç- ile başlarken *tay* sözcüğü t- ile başlamıştır. Bu tekerlemeyi söyletmekten amaç, tekerlemeyi söyleyen kişinin *tay* yerine *çay* demesini sağlamaktır. *Tay* yerine *çay* kullanıldığında herhangi bir anlam bozukluğu oluşmaz, ancak söylenmesi istenen *çay* değil de *tay*’dır.

Dedem Korkut Kitabı’nda sık sık kullanılan söz sanatlarından biri *yineleme* sanatıdır. Metinde kullanılan *yineleme* sanatının en önemli özelliklerinden biri, yinelenen kalıbın metnin bütününe serpilmiş olmasıdır. Şöyle ki bir yazarın veya şairin eserinde yinelenen bir yapı, aynı eserin başka yerinde değil de art arda dizilen kalıplarda kendini gösterir. Klasik şiirde beyitlerin sonunda yinelenen redifler, bu çerçevede düşünülebilir.

*Meni cāndan usandırdı cefādan yār usanmaz mı?
Felekler yandı āhumdan murādum şemi yanmaz mı?
Kamu bimārına cānān devā-yi derd eder ihsān.
Niçun kılmaz bana dermān yoksa beni bimār sanmaz mı?*

Yukarıdaki beyitlerde geçen *-maz mı* kalıbı bu gazel içinde geçerlidir. Bu gazelde geçen söz konusu redif, başka bir gazelde geçmez. Bir gazel kendi içinde bir bütünlük sunar. *Dedem Korkut Kitabı*’nda yinelenen parçalar ise metnin bütününe serpiştirilmiştir. *Çaza beşzer kıızı gelini* kalıbı metinde on kere geçer. Metinde on kere yinelenen bu yapı, tek bir destanda toplanmamıştır. Bu kalıp, *Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyunda*, *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda* ve *İç Oğuz Taş Oğuz asi olup Beyrek’in öldüğü boyda* ikişer kere geçer. *Kazan Bey Oğlu Oruz Bey’in tutsak olduğu boyda*, *Duha Koca oğlu Deli Dumrul boyunda*, *Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda* ve *Salur Kazan tutsak olup oğlu Oruz’un çıkardığı boyda* birer kere geçer. Sözü geçen kalıp, metindeki on iki boydan beşinde geçmez.

Dedem Korkut Kitabı’nda kullanılan *şaşırtma* sanatı, çoğu zaman yinelenen yapılar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sürekli yinelenen bir yapı, birdenbire bir sesbirimini; bir seslemine (hece) veya bir sözcüğünü değiştirerek farklı bir biçimde ortaya çıkar. Metin boyunca hep *çaza beşzer kıızı gelini* biçiminde yinelenen kalıp söz, bir yerde *çara beşzer kıızı gelini* biçiminde kendini göstermiştir. *Dedem Korkut Kitabı* üzerine çalışma yapan araştırmacıların buradaki *şaşırtma* tuzağına düştükleri, sürekli yinelenen söz kalıplarındaki *beklenmedik* değişikliği, yanlış yazma olarak değerlendirdikleri söylenebilir. *Dedem Korkut Kitabı* araştırmacıları, bu kalıpta açıkça *çar* “kar” biçiminde yazılan sözcüğü, yanlış yazıldığı düşüncesiyle *kaz* “kaz” olarak onarmışlardır. Oysa burada bir *şaşırtma* sanatı söz konusudur. Ozan, on kere *çaza beşzer kıızı gelini* kalıbını söyleyerek yineleme sanatını kullanmıştır, ancak bir örnekte *kaz* sözcüğünün son ünsüzüyle oynayarak onu *çar* yapmıştır. Böylece yinelenen kalıptaki sözcüklerden birinin ses değeriyle oynanarak okuyucu *şaşırtmak* istenmiştir. Gerçekten de “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesinde kulakla *şaşırtma* sağlanırken *çara beşzer kıızı*

¹ İp getir kır renkli katıra çayda yük yükleyelim.

geline örneğinde bu şaşırtma kulakla birlikte göz yoluyla da sağlanmıştır. *Dedem Korkut Kitabı'*nı okuyan araştırmacılar, -r- (kar) biçiminde yazılan harfin noktası unutulmuştur diye onu -z- (kaz) olarak onarmışlardır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesi yerine “Çatı getir, çal katıra, çayda çay çatak.” dendiğinde anlam bozukluğu olmuyor ancak tekerlemede söylenmek istenen çay değil de tay'dır. Tabii ki bu tekerleme bir şaşırtma/yanıltma tekerlemesidir. Başka bir deyişle tekerlemeyi söyleten kişinin amacı, eğlenmek; eğlendirmektir. *Kaza benzer kıızı gelini/kara benzer kıızı gelini* örneğinde ise yazarın amacı, buradaki sözcüğün *kara* biçimde okunmasını sağlamaktır. Ancak tekerlemeden farklı olarak buradaki amaç, söz oyunu yapmakla birlikte *kar* sözcüğünün bağlama yüklediği ince anlam ayırımını da gün ışığına çıkarmaktır. Yani *kara benzer kıızı gelini* biçiminde yazılan yapı, *kaza benzer kıızı gelini* biçiminde okunursa herhangi bir anlam bozukluğu oluşmaz. Ancak bu okumayla yazarın anlatmak istediği ince anlam ayırımı ortadan kalkmış olur, sözcüğün bağlama kattığı anlam değeri tekdüzeleştirilmenin kurbanı olur.

*Dedem Korkut Kitabı'*ndan gösterdiğimiz yukarıdaki kalıp sözle yine örnek olarak verdiğimiz tekerlemeyi karşılaştırarak metinde kullanılan *yineleme-şaşırtma anlatısının arkasına saklanan ince anlam ayırımını* şöyle özetleyebiliriz.

1. “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesinde yinelenen ç- ünsüzüdür. *Dedem Korkut Kitabı'*nda ise bu yineleme *kaza benzer kıızı gelini* kalıbının bütününün on kere yinelenmesiyle sağlanmıştır.
2. “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesinde; *yineleme* ve *şaşırtma* sanatlarının bir tümce içinde sağlandığı görülüyor. *Kaza benzer kıızı gelini* dizesinde ise *yineleme* ve *şaşırtma* sanatları, 303 sayfalık metnin bütününe serpiştirilmiştir.
3. “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesindeki yineleme ve şaşırtmanın amacı eğlenmektir. Söz konusu dizedeki yineleme ve şaşırtmanın amacı ise değişen sözcüğün bulunduğu bağlama kattığı anlam değerini açığa çıkarmaktır.
4. “Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesindeki yineleme ve şaşırtma sanatının temelinde ses vardır. Buradaki uygulama kulakla, işitmekle ilgilidir. *Kaza benzer kıızı gelini / kara benzer kıızı gelini* dizesinde sesle birlikte görüntü de şaşırtmaya yöneliktir: *قاز ~ قار*.
5. Çatı getir, çal katıra, çayda tay çatak.” tekerlemesi de “*kaz[r]a benzer kıızı gelini*” dizesi de zekâ oyunudur. Aralarındaki ayırım, ilkinin hemen anlaşılır olması, ikincisinin ise söylem çözülmesine gidilmeden anlaşılmamasıdır.

*Dedem Korkut Kitabı'*nda sözlerden birinin değişmesiyle anlam değişikliğinin sağlandığını gösteren birçok kalıp söz örneği vardır. Biz bu incelememizde bunlardan *kaza benzer kıızı gelini* ile *kara benzer kıızı gelini* kalıbı üzerinde durduk. Kızların gelinlerin güzelliğinin anlatıldığı her yerde *kaza benzer kıızı gelini* kalıbı kullanılmıştır. *Kara benzer kıızı gelini* kalıbının geçtiği ortamda ise kızların gelinlerin dış görünüşlerinden bahsedilmemektir. Buradaki *kar*, bağlamın ihtiyaç duyduğu söz kalıbına “masumiyet, temizlik” anlamını yüklemektedir.

Üzerinde durduğumuz dizede dilin yüzey yapısındaki (ses/biçim) değişimle dilin derin (anlam) yapısındaki değişim eşsüremlidir. Söz konusu dizede *kaz* yerine *kar*

yazılırken dilin alt yapısını oluşturan anlam durumu çoktan kendini bu değişime uyarlamıştır. Metinde on yerde kızların gelinlerin güzelliği anlatılırken *kaza beñzer kıızı gelini* kalıbı kullanılmıştır. Ancak bir yerde kızların, gelinlerin düşman tarafından “tartaklandığı, eziyet edildiği” anlatılırken söz konusu kalıpta geçen *kaz*, yerini *qara* bırakmıştır.

Kaza beñzer kıızı gelini/qara beñzer kıızı gelini örneğinde olduğu gibi *Dedem Korkut Kitabı*’nda yinelenen ancak bağlama kattığı anlamdan dolayı parçalarından birini değiştiren birçok yapı vardır. Burada yaşanan olaylar, dilin alt yapısı olan anlamı belirlerken anlam da dilin yüzey yapısı olan sözü biçimlendiriyor. Anlam değişimi, söylem içindeki olayların akışıyla uyum içindeyken söz düzeyinde gelişen değişim de yine anlam değişimiyle uyum içindedir. Dolayısıyla kalıp sözlerde görülen beklenmedik değişim, yalnızca biçimle sınırlı değildir. Söz konusu değişim, yalnızca biçimle sınırlı olmuş olsaydı yani sadece *kaz* yerine *kar* yazılmış olsaydı, müstensih hatası olarak düşünülebilirdi. Ancak burada *kar*, bulunduğu dizeye öteki dizelerde bulunmayan; farklı anlam yüklemektedir. Açıkça ifade etmek gerekirse söz düzeyinde görülen değişiklik, anlam düzeyinde gerçekleşmiş değişimin yansımasıdır. *Dedem Korkut Kitabı* araştırmacıları, soruna bu açıdan bakmadıklarından sürekli yinelenen kalıplardaki değişimi, yazma hatası olarak düşünüp düzeltme yoluna gitmişlerdir. Oysa söz kalıplarındaki değişimin nedeni, yanlışlık değil de söz konusu kalıbın bağlam içinde üstlendiği anlamdır.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak *Dedem Korkut Kitabı*’nda iç içe geçmiş üç söz anlatsının bir arada kullanıldığını söyleyebiliriz.

1. Bir yandan sürekli yinelenen bir kalıp vardır: (yineleme/tekrir).
2. Bu yinelenen kalıp birdenbire değişime uğrar: (şaşırtma/terdid).
3. Kalıpta görülen bu değişim, değişen parçanın söyleme kattığı ince anlam ayırımını açığa çıkarmaya yöneliktir: ince anlam ayırımı/semantic nuance)

Bu değişimin tekerlemelerde gerçekleşmesi sorun oluşturmaz. Bir kişiden “*Çatı getir çal katıra çayda tay çatak.*” denmesi istendiğinde o kişi *tay* yerine *çay* diyebilir. Burada *tay* yerine *çay* denmesi anlamı değiştirir, ancak bozmaz. Bu anlam değişimi, tekerlemenin sınırları içinde kaldığından herhangi bir bağlamı da etkilemez. Tekermelerde geçen *yineleme/şaşırtmada* önce söz sonra *anlam* gelir. İlk başta anlamlı olan “*Çatı getir çal katıra çayda tay çatak.*” tekerlenmesinin söylenmesi istenir. Arkasından “*Çatı getir çal katıra çayda çay çatak.*” söylenerek şaşırtma sanatı gerçekleşir. Ancak *Dedem Korkut Kitabı*’nı bu bağlamda ayrıcalıklı yapan, bunun tam tersi olmasıdır. Yinelenen kalıplar üzerinde gerçekleşen şaşırtma, önce derin düzeyde (anlamda) oluşmuş daha sonra yüzey yapıya (söze) yansımıştır.

Çalışmanın bu aşamasında *qara beñzer kıızı gelini* ve *kaza beñzer kıızı gelini* dizelerinin geçtiği bağlama yakından bakalım. *Dedem Korkut Kitabı*’nda on kere *kaza beñzer kıızı gelini*, bir kere de *qara beñzer kıızı gelini* kalıbı geçer.

- 1.1. *Kaza beñzer kıızumun gelinümün çiçeği oğul!* (Drs. Nüs. 51/8)

Kaza *beñzer kıızı gelini biz yesir etmişüz.* (Drs. Nüs. 39/8)

Kaza *beñzer kıızı gelini ağı çıkarmış qara géymiş.* (Drs. Nüs. 96/6)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızumunñ gelinümünñ çiçeği oğul! (Drs. Nüs. 118/2)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızum gelinüm ağ çıkardı, Ƙara geydi. (Drs. Nüs. 145/5)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızumunñ, gelinümünñ çiçeği oğul! (Drs. Nüs. 162/6)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızı gelini ağ çıkarub Ƙara geydi. (Drs. Nüs. 255/3)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızı gelini ağ çıkardı Ƙara geydi. (Drs. Nüs. 298/10)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızı gelini, Ƙazana Ƙarşu gelüb elin öpdiler. (Drs. Nüs. 289/10)

Ƙaza Ƙازه beñzer Ƙızumuz gelinümüz buñlu oldı. (Drs. Nüs. 292/3)

1.2. Ƙara Ƙاره beñzer Ƙızı gelini çağrışdurdılar (Drs. Nüs. 37/6).

Son dizede Ƙara biçiminde yazılan sözcüğü kimi araştırmacılar, değiştirerek Ƙaza, qaza biçiminde çeviri yazıya aktarmışlardır [(Ergin 1964: 15), (Tezcan, Boeschoten 2012: 51), (Özçelik 2016: 83), (Elizade, Hacıyev 2004: 38)]. Araştırmacılardan yalnız O. Ş. Gökyay yazıldığı gibi Ƙara olarak okumuştur (Gökyay 2007: 40).

Ƙaza beñzer Ƙızı gelini dizesinde geçen Ƙaz sözcüğü, Ƙızın / gelinin dış görünüşü, dış güzelliğiyle ilgidir. Aşağıdaki tümcelerde bu kalıp ifadenin özne olarak kullanıldığı, Ƙaz sözcüğünün ise bir niteleme sıfatı olarak bu kalıpta yer aldığı görülmektedir: “Ƙaza beñzer Ƙızı gelini ağ çıkarmış Ƙara geymiş.”, “Ƙaza beñzer Ƙızı gelini ağ çıkarub Ƙara geydi.”, “Ƙaza beñzer Ƙızı gelini ağ çıkardı Ƙara geydi.”, “Ƙaza beñzer Ƙızum gelinüm ağ çıkardı, Ƙara geydi.”, “Ƙaza beñzer Ƙızumuz gelinümüz buñlu oldı.”, “Ƙaza beñzer Ƙızı gelini, Ƙazan'a Ƙarşu gelüb elin öpdiler.” Aşağıdaki iki ünlem grubunda da Ƙaz sözcüğü, Ƙızın ve gelinin dış görünüşünü nitelemektedir: Ƙaza beñzer Ƙızumunñ gelinümünñ çiçeği oğul!, Ƙaza beñzer Ƙızumunñ, gelinümünñ çiçeği oğul!. Bir başka örnekte ise elde edilen esirlerin değerli, güzel olduğunu belirtmek için Ƙaz sözcüğü kullanılmıştır: Ƙaza beñzer Ƙızı gelini biz yesir etmişüz.

Ancak “Ƙara beñzer Ƙızı gelini çağrışdurdılar.” tümcesinde Ƙız ve gelinin güzelliği, dış görünüşü konu edinmemiştir. Bu dize, Salur Ƙazan'ın evinin yağmalandığı boyda geçer. Ƙazan Bey'in yokluğunda ordusuna düzenlenen saldırı şöyle tasvir edilmiştir. Yedi bin kişilik düşman tarafından gece yarısı Ƙazan'ın ordusu basılmış, altın evleri yağmalanmış, atları; devleri alınmış, paraları; akçaları yağmalanmış, eşi esir edilmiş, annesi Ƙara devenin boynundan asılarak götürülmüştür. Bu bağlam içinde “Ƙara beñzer Ƙızı gelini çağrışdurdılar.” denmektedir. Çağrışdur- eylemi, Dîvânu Lugâti't-Türk'te “bağirtmek” anlamında geçer (Ercilasun, Akkoyunlu 2015: 612). Bu okumayla söz konusu tümce, “Ƙar gibi Ƙızını gelinini bağirttiler.” biçiminde Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Kanaatimizce burada Ƙar, “yağış” anlamında değil de “tertemiz, iffetli” anlamında kullanılmıştır: “Tertemiz Ƙızı, gelini bağirttiler (saldırdılar).

Sonuç

Dedem Korkut Kitabı'nın özelliklerinden biri, kimi dize ve kalıpların yinelenmesidir. Ancak yinelenen bu dize ve kalıpları oluşturan sözcüklerin her seferinde aynı biçimde yazıldığı söylenemez. Metinde on kere Ƙaza beñzer Ƙızı gelini biçiminde

yazılan kalıbın bir keresinde *ğara beğzer kıızı gelini* biçiminde yazıldığı görülüyor. Bir kalıbı oluşturan sözcükler, başka sözcüklerle yer değiştiremez, denebilir. Nitekim kimi araştırmacı da bu yaklaşımdan hareketle yukarıda sözü geçen *ğara gibi kıızı gelini* kalıbındaki *ğar* sözcüğünü, *ğaz* biçiminde düzelterek çevriyazıya aktarmışlardır. Araştırmacıların bu yaklaşımlarındaki temel sorun, biçimin ön plana çıkarılıp anlamın göz ardı edilmiş olmasıdır. Oysa söz konusu dizenin anlam yönü dikkate alındığında bu değişimin bilinçli olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. *ğaz beğzer kıızı gelini* kalıbı ile *ğara beğzer kıızı gelini* kalıbı arasında anlam yönünde ince bir ayırım söz konusudur. *ğaza beğzer kıızı gelini* kalıbının kullanıldığı tümceler incelendiğinde bu kalıbın kıızın ve gelinin dışı görünüşüne vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Oysa *ğara beğzer kıızı geli* kalıbı, kullanıldığı bağlam itibarı ile farklı anlam üstlenmiştir. Burada *ğar* sözcüğü “tertemiz, namuslu” anlamında kullanılmıştır.

Kaynakça

- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elizade, S., & Hacıyev, T. (2004). *Kitabi- Dede Korkut*. Bakü: Önder Neşriyat.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gökyay, O., Ş. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut II -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S., & Hendrik, B. (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzun, L., S. (1991). *Deyimlerde Bildirinin Düzenleniş ve Biçimi Özellikleri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları. ss. 111-120.